

Podział wierzytelności indywidualnego konta emerytalnego (IKE) w postępowaniu o podział majątku wspólnego małżonków – rozważania na kanwie postanowienia Sądu Okręgowego w Kielcach z 20.12.2015 r. (II Ca 650/13)

MAREK ANTAS*, JAKUB M. ŁUKASIEWICZ**

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy problemu podziału wierzytelności wynikającego z umowy o prowadzenie indywidualnego rachunku emerytalnego zawartej we wspólnym majątku małżonków lub byłych małżonków, omówionych odpowiednio w postanowieniu Sądu Okręgowego w Kielcach w dniu 20 grudnia 2015 r. W publikacji wyznaczono cele trzeciego filaru, uporządkowano zakres koncepcyjny, przedstawiono teoretyczną lukę, która pojawia się w obecnych przepisach prawnych, a następnie ustalono, które przepisy powinny być wykorzystywane przez sąd analogicznie. Paradoksalnie zasugerowano wykorzystanie przepisów dotyczących otwartych funduszy emerytalnych (który jest filarem II) zamiast przepisów dotyczących indywidualnych kont emerytalnych (należących do filaru III) z powodu niedoskonałości przepisów PPE. Głównym źródłem argumentów za przyjęciem tezy wskazanej w publikacji były przepisy podatkowe.

Słowa kluczowe: Indywidualne konto emerytalne, podział wierzytelności

* Mgr Marek Antas, ORCID0000-0002-0753-6137, asesor sądowy w Sądzie Rejonowym w Przemyślu.

** Dr Jakub M. Łukasiewicz, ORCID0000-0002-8818-9885, adiunkt w Zakładzie Prawa Cywilnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

I. WPROWADZENIE

W uzasadnieniu postanowienia Sądu Okręgowego w Kielcach z 20.12.2015 r.¹ wyrażony został pogląd, iż zawierane przez banki umowy o prowadzenie indywidualnego konta emerytalnego (dalej: IKE) w formie rachunku oszczędnościowego w rozumieniu przepisów art. 49 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe² mają charakter oszczędnościowej lokaty terminowej. Komentowane orzeczenie dotyczy m.in. problematyki podziału wierzytelności z tytułu umowy o prowadzenie IKE wchodzących w skład majątku wspólnego małżonków lub byłych małżonków. Postanowienie to zapadło w bogatym stanie faktycznym, co jest charakterystyczne dla wielu tzw. spraw działowych. W niniejszym opracowaniu zostanie wyeksponowana omówiona w uzasadnieniu tego orzeczenia kwestia charakteru prawnego i sposobu podziału tego rodzaju wierzytelności.

IKE funkcjonują w obrocie prawnym już 12 lat. Tę formę gromadzenia oszczędności na okres emerytury powołała ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego³. Ich wprowadzenie, wraz ze wcześniejszym stworzeniem instytucji pracowniczych programów emerytalnych (dalej: PPE), stanowiło środek zaradczy na prognozowany spadek wartości świadczeń emerytalnych finansowanych z systemu ubezpieczeń społecznych. Zwiększenie się przewidywanej przeciętnej długości życia świadczeniobiorcy, w zestawieniu ze spadkiem dzietności, przekłada się na niekorzystny rozkład struktury wieku społeczeństwa, w którym coraz mniej osób w wieku produkcyjnym będzie finansowało świadczenia emerytalne, a coraz więcej osób w wieku poprodukcyjnym będzie je pobierało⁴. W konsekwencji spadnie stopa zastąpienia wyrażająca się w stosunku otrzymanego świadczenia emerytalnego do wysokości ostatniego wynagrodzenia, co z pewnością przełoży się na poziom życia przyszłych emerytów. Powyższe uwarunkowania powinny zatem zachęcać do gromadzenia dodatkowych oszczędności na starość⁵. Dlatego też założeniem ustawodawcy było niewątpliwie uczynienie III filaru emerytalnego, na który oprócz IKE i PPE składają się indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego, powszechną formą gromadzenia oszczędności zapewniających godny

¹ II Ca 650/13, [http://orzeczenia.kielce.so.gov.pl/content/\\$N/152005000001003_II_Ca_000650_2013_Uz_2013-12-20_001](http://orzeczenia.kielce.so.gov.pl/content/$N/152005000001003_II_Ca_000650_2013_Uz_2013-12-20_001) (dostęp: 8.03.2019 r.).

² Dz. U. z 2002 r. Nr 72, poz. 665, ze zm.

³ Dz. U. z 2014 r. poz. 1147, ze zm.; obecnie Dz. U. z 2016 r. poz. 1776; dalej: u.i.k.e.

⁴ Zob. T. Rólczyński, *Próba oceny wpływu zmian w polskim systemie emerytalnym na skłonność do oszczędzania osób fizycznych*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” 2011, t. IX, nr 4/8, s. 284.

⁵ Por. szerzej: A. Kolek, *Bodźce motywacyjne uczestnictwa w III-im filarze systemu emerytalnego*, [w:] *III Filar – szansa na lepsze jutro*, red. I. Jędrasik-Jankowska, Warszawa 2012, s. 154 i n.

poziom życia przyszłych emerytów. Niestety, założenia tego nie udało się zrealizować⁶. Według danych Komisji Nadzoru Finansowego w pierwszym półroczu 2016 r. indywidualne konta emerytalne posiadało 867,8 tys. osób, co stanowiło 5,4% ogólnej liczby osób pracujących⁷. Również pozostałe elementy III filaru nie zyskały znaczącej popularności.

Niewątpliwie jedną z głównych przyczyn tego stanu rzeczy jest relatywnie niski poziom oszczędności w gospodarstwach domowych wynikający z trudnych realiów ekonomicznych, w jakich funkcjonuje wiele polskich rodzin. Dlatego też IKE oraz inne formy dobrowolnego oszczędzania na starość są zdecydowanie bardziej rozpowszechnione wśród osób zamożniejszych⁸. Oznacza to, że sprawy o podział majątku wspólnego po ustaniu ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej, w których dochodzi do podziału wierzytelności z tytułu umowy o prowadzenie IKE, choć należą do rzadkości, dotyczą niejednokrotnie mas majątkowych o znacznej wartości. Z upływem czasu można również spodziewać się coraz większego zainteresowania praktyki prawniczej kwestią charakteru prawnego tych wierzytelności i sposobem ich podziału. W literaturze i orzecznictwie sądowym problem ten nie został dotychczas dogłębnie zbadany, dlatego też komentowane orzeczenie jest dobrym przyczynkiem do przybliżenia tej skomplikowanej tematyki.

Rozstrzygnięcie Sądu Okręgowego w Kielcach zapadło w następującym stanie faktycznym. Wyrokiem z 12.10.2010 r. Sąd Rejonowy w Sandomierzu orzekł rozdzielną majątkową pomiędzy Z.R. a I.R. od 1 stycznia 2010 r. W następstwie uprawomocnienia się tego orzeczenia I.R. złożyła do Sądu Rejonowego w Sandomierzu wnioski o dokonanie podziału majątku wspólnego. Sąd ten, postanowieniem z 1.03.2013 r., ustalił skład majątku wspólnego (pkt I), przyznał uczestnikom rzeczy ruchome wskazane szczegółowo w sentencji orzeczenia (pkt II.1 i II.2), przyznał I.R. prawo do 1/2 wartości oszczędności zgromadzonych na rachunkach bankowych prowadzonych na nazwisko uczestnika Z.R. (wśród których znajdował się rachunek IKE uczestnika) i do 1/2 wartości akcji imiennych uczestnika (pkt II.3), przekazał na indywidualne konta wnioskodawczyni 1/2 jednostek rozrachunkowych w programach emerytalnych zgromadzonych na kontach uczestnika

⁶ Zob. A. Orzeł, *Rozwój Pracowniczych Programów Emerytalnych w Polsce*, [w:] *III Filar – szansa...*, s. 92-94.

⁷ Zob. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, IKE oraz IKZE w I półroczu 2016 r., <http://finanse.wp.pl/kat,1040359,title,KNF-Liczba-IKE-wyniosla-8678-tys-a-IKZE-61392-tys-na-koniec-I-polr-2016,wid,18563617,wiadomosc.html> (dostęp: 29.11.2016 r.).

⁸ Ulga podatkowa jest bowiem odsunięta w czasie, do momentu przejścia beneficjenta na emeryturę. Bez zapewnienia ulg już w trakcie procesu oszczędzania odsuwa się osoby mniej zamożne od oszczędzania w ramach III filaru. Por. J. Rajewski, *Indywidualne Konta Emerytalne z perspektywy konsumenta*, [w:] *III Filar – szansa...*, s. 98.

Z.R. w Pracowniczym Programie Emerytalnym i Otwartym Funduszu Emerytalnym (pkt II.4), zasądził od niego na rzecz wnioskodawczyni 86 562,89 zł dopłaty (pkt III) oraz orzekł o kosztach sądowych i kosztach postępowania (pkt IV).

W apelacji wywiedzionej od powyższego orzeczenia uczestnik podniósł m.in. zarzut obrazy art. 233 § 1 k.p.c. przez dowolną, a nie swobodną ocenę zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego, polegającą na przyznaniu wnioskodawczyni prawa do 1/2 części wartości oszczędności wymienionych w pkt I.2, zgromadzonych na wymienionym w tym punkcie koncie bankowym w sytuacji, kiedy kwota w wysokości 28 427,59 zł stanowi kwotę zgromadzoną na indywidualnym koncie emerytalnym, a nie kwotę zgromadzoną na rachunku oszczędnościowym, co w konsekwencji winno prowadzić do wniosku, iż powyższą kwotę w wysokości 1/2 udziału należy przekazać na konto indywidualne wnioskodawczyni w ramach Pracowniczego Funduszu Emerytalnego.

Po rozpoznaniu apelacji Sąd Okręgowy w Kielcach zmienił zaskarżone postanowienie w punkcie II.3 w ten sposób, że opisane w nim prawa przyznał w całości na rzecz Z.R., zamiast na rzecz I.R. i Z.R. po 1/2 części oraz w pkt. III w całości i zasądził od Z.R. na rzecz I.R. 79 847,39 zł tytułem spłaty wraz z ustawowymi odsetkami, oddalając apelację w pozostałej części.

W uzasadnieniu komentowanego orzeczenia Sąd Okręgowy podniósł, że zawierane przez banki umowy o prowadzenie IKE w formie rachunku oszczędnościowego, w rozumieniu przepisów art. 49 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe⁹, mają charakter oszczędnościowej lokaty terminowej. Stwierdził, że w art. 32 u.i.k.e. ustawodawca wyraźnie ograniczył możliwość zawierania umowy o prowadzenie IKE tylko do formy rachunku oszczędnościowego, jak też że o terminowym charakterze IKE decyduje treść art. 34 u.i.k.e. regulującego przesłanki wypłaty środków zgromadzonych na IKE.

Komentowane orzeczenie nasuwa wiele wątpliwości prawnych. Należy przede wszystkim rozstrzygnąć, czy sąd zasadnie potraktował środki zgromadzone w IKE jako środki zgromadzone na rachunku o charakterze oszczędnościowej lokaty terminowej. Zastrzeżenia może budzić ponadto sam sposób podziału. Jak wynika z komentowanego orzeczenia, sąd okręgowy stwierdził, że sąd rejonowy, co do zasady, trafnie rozstrzygnął o podziale środków zgromadzonych w IKE. Pytanie, jakie się tu pojawia, dotyczy konsekwencji takiego rozstrzygnięcia. Czy uzyskanie przez małżonka środków na IKE bez spełnienia przesłanek odnoszących się do wypłaty z art. 34 u.i.k.e. czyni taką „wypłatę” równoważną zwrotowi z art. 37 u.i.k.e., co z kolei miałoby uzasadniać powstanie obowiązku podatkowego (tzw.

⁹ Dz. U. z 2015 r. poz. 128, ze zm. (dalej: p.b.).

podatku Belki), czy też uzyskanie tych środków korzysta z preferencyjnych warunków podatkowych, a jeśli tak, to jakiej należy poszukiwać podstawy prawnej dla takiego preferencyjnego trybu. Nadmienić trzeba, że przyjęcie poglądu, iż środki uzyskane z IKE są opodatkowane, oznaczałoby w praktyce pomniejszenie wartości przyznanego w wyniku podziału prawa do środków w IKE. W kontekście tych rozważań należy zastanowić się także, w jaki sposób sąd powinien orzekać o podziale środków zgromadzonych na IKE oraz jakie konsekwencje niesie za sobą każde z możliwych orzeczeń w sferze prawa podatkowego, a także czy konsekwencje te są pożądane z punktu widzenia celów regulacji III filaru emerytalnego. Do rozważenia pozostają następujące sytuacje. Po pierwsze, sąd może dokonać zgodnego podziału majątku wspólnego, w którego skład wchodzi środki zgromadzone na IKE. Po drugie, w wypadku niezgodnego podziału środki zgromadzone na IKE mogą zostać przyznane wyłącznie jednemu z małżonków. Po trzecie, nastąpić może podział tych środków pomiędzy małżonków. W komentowanej sprawie sąd okręgowy wprawdzie stwierdził, że sąd rejonowy, co do zasady, słusznie dokonał podziału środków IKE, niemniej jednak ostatecznie zmienił zaskarżone orzeczenie w ten sposób, że całość środków przyznał skarżącemu. Zastanowić się więc trzeba, w jaki sposób tego rodzaju rozstrzygnięcie kształtuje sytuację majątkową małżonków.

Dla spójności rozważań warto poczynić pewne wyjaśnienia wprowadzające, tj. omówić strukturę systemu emerytalnego, zasadę integralności środków zgromadzonych w II filarze, celów IKE, a także pojęć związanych z wypłatą, wypłatą transferową oraz zwrotem środków IKE, charakteru prawnego tych środków, a także charakteru konta bankowego IKE. Należy omówić również reżim prawny jakiemu podlegać ma IKE. Dopiero ustalenie i uporządkowanie tych wstępnych wiadomości pozwoli podjąć merytoryczną ocenę komentowanego orzeczenia.

II. STRUKTURA SYSTEMU EMERYTALNEGO ORAZ CELE IKE

Z ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych¹⁰ wynika, że polski system emerytalny opiera się na architekturze trzech filarów¹¹. Pierwszy z nich stanowi pozostałość dawnego systemu ubezpieczeń społecznych, ponieważ działa w oparciu na dotychczasowym Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (dalej: FUS), w którym gromadzone są środki zarządzane i rozporządzane przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych (dalej: ZUS). Filar ten, jako obowiązkowy dla wszystkich osób aktywnych zawodowo, oparty został na systemie repartycyjnym (tzw. umowie

¹⁰ Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. Nr 137, poz. 887, ze zm.).

¹¹ Zob. J.M. Łukasiewicz, [w:] *Instytucje prawa rodzinnego*, red. J.M. Łukasiewicz, Warszawa 2014, s. 127 i n.

międzypokoleniowej), w którym pokolenie pracujące ze swych bieżących składek ma finansować pokolenie obecnych emerytów. W konsekwencji, w myśl art. 25 ust. 2 ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS¹², środki zgromadzone w ramach pierwszego filaru nie są dziedziczone. Uczestnictwo w ZUS należy traktować wyłącznie jako formę udziału w ogólnej wspólnocie ryzyka ubezpieczeniowego. Warunkiem uzyskania świadczenia jest przejście ubezpieczonego na emeryturę. Posiada on wtedy zagwarantowaną wypłatę emerytury, ale ryzykuje jednak utratę zgromadzonych środków na rzecz wspólnoty w wypadku, gdy nie dożyje do emerytury lub nie wykorzysta zgromadzonych środków w zadowalającym go zakresie¹³.

Całkowicie odmiennie reguły obowiązują w filarze drugim. Na filar ten składają się otwarte fundusze emerytalne¹⁴ (dalej: OFE lub fundusze), których działanie oparto na zasadzie kapitałowej¹⁵. Polega ona na tym, że wpłacane składki trafiają na indywidualne konto ubezpieczonego w wybranym wcześniej przez niego funduszu emerytalnym, który ma pomnażać otrzymane środki celem wypłaty przyszłej emerytury na rzecz ubezpieczonego¹⁶. Ze względu na indywidualność konta w OFE śmierć ubezpieczonego przed osiągnięciem wieku emerytalnego i przed nabyciem uprawnienia emerytalnego nie oznacza utraty środków. Zgodnie bowiem z treścią art. 107 u.o.f.f.e. członek OFE może rozporządzić swoimi środkami na wypadek śmierci¹⁷. Oznacza to możliwość uzyskania uprawnień do środków zgromadzonych w OFE np. przez rodzinę zmarłego. Odmiennie kształtuje się sytuacja w przypadku śmierci ubezpieczonego, który osiągnął już uprawnienie emerytalne¹⁸. W takiej

¹² Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. Nr 162, poz. 1118, ze zm.).

¹³ Zob. K. Antonów, *Sytuacja prawna środków emerytalnych w razie śmierci uprawnionego do emerytury*, „Państwo i Prawo” 2001, z. 3, s. 70-71; J. Jończyk, *Nowe prawo emerytalne*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 7, s. 41.

¹⁴ Określenie „otwarte fundusze emerytalne” wynika z ich charakteru, są bowiem one otwarte, a więc uprawnieni do przystąpienia do funduszy mogą wybrać dowolny fundusz, zaś ten nie może odmówić zawarcia z uprawnionym umowy. Zob. J.M. Łukasiewicz, *Uprawnienia do środków zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych po zmarłym małżonku w świetle obowiązujących i proponowanych regulacji*, [w:] *Najnowsze zmiany polskiego prawa prywatnego i publicznego a funkcjonowanie rynków finansowych*, red. H. Cioch, Rzeszów 2008, s. 215; K. Antonów, *Sytuacja prawna*, „Państwo i Prawo” 2001, z. 3, s. 70-71.

¹⁵ Na temat charakteru prawnego OFE zob. T. Lasocki, *Charakter prawny środków gromadzonych w Otwartych Funduszach Emerytalnych – II czy już III filar?*, [w:] *III Filar – szansa...*, s. 25 i n.

¹⁶ Zob. J. Jończyk, *Nowe prawo emerytalne*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 1, s. 41.

¹⁷ Zob. J. Górecki, *Podział składek gromadzonych w otwartym funduszu emerytalnym po śmierci jego członka*, „Państwo i Prawo” 2001, z. 1, s. 64.

¹⁸ Zob. J.M. Łukasiewicz, *Zagrożenia małżonka w świetle ustawy o emeryturach kapitałowych*, [w:] *Prawne, administracyjne i etyczne aspekty wychowania w rodzinie*, t. 1, red. S. Bębas, E. Jasiuk, Radom 2011, s. 418 i n.

sytuacji uprawnienia rodziny zmarłego emeryta do emerytury są silnie ograniczone¹⁹. Nadmienić także wypada, że w wyniku przeprowadzonych reform przynależność do II filaru jest obecnie dobrowolna²⁰. Przekazanie środków odbywa się w sposób następujący: do ZUS-u (obok składki rentowej 8%, wypadkowej od 0,40 do 8,12% i chorobowej 2,45%) przekazywana jest składka emerytalna w wysokości 19,52%. W poprzednim stanie prawnym część z tej składki, w wysokości 7,3%, przekazywana była na otwarty fundusz emerytalny. Obecnie część ta rozdzielana jest na indywidualne subkonto w ZUS – w wysokości 3,8% oraz na indywidualne konto w OFE – w wysokości 3,5%, o ile ubezpieczony jest ubezpieczony w OFE²¹. W przeciwnym wypadku całość środków trafia na indywidualne subkonto w ZUS.

W myśl zasady integralności członek OFE nie może rozporządzać środkami zgromadzonymi na swoim rachunku, co nie odnosi się jednak do rozrządzeń członka funduszu na wypadek śmierci (art. 107 u.o.f.f.e.). Środki zgromadzone na rachunku członka OFE nie podlegają egzekucji (art. 108 u.o.f.f.e.). Integralność tych środków chroniona jest również regulacjami, zgodnie z którymi w wypadku unieważnienia małżeństwa, jego rozwiązania przez rozwód, ustania wspólności majątkowej w trakcie trwania małżeństwa albo umownego wyłączenia lub ograniczenia wspólności ustawowej między członkiem tego funduszu a jego małżonkiem środki zgromadzone na rachunku członka funduszu, przypadające małżonkowi (byłemu współmałżonkowi) w wyniku podziału majątku wspólnego, są przekazywane w ramach wypłaty transferowej na rachunek małżonka (byłego współmałżonka) w OFE (art. 126-129 u.o.f.f.e.). W konsekwencji zasady integralności II filaru emerytalnego składki zewidencjonowane na subkoncie w ZUS podlegają tym samym regułom co składki zewidencjonowane na rachunku w OFE. Zgodnie z treścią art. 40e ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych do składek tych stosuje się regulacje u.o.f.f.e. dotyczące zarówno podziału majątku wspólnego, jak i rozrządzeń na wypadek śmierci²².

¹⁹ Uzasadnienie projektu ustawy o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, Studia z zakresu prawa pracy 1997/1998, s. 23; J.M. Łukasiewicz, [w:] *Instytucje*, red. J.M. Łukasiewicz, s. 132.

²⁰ W poprzednim stanie prawnym osoby urodzone w latach od 1 stycznia 1949 r. do 31 grudnia 1968 r. mogły dobrowolnie ubezpieczyć się w II filarze, natomiast osoby urodzone po 1 stycznia 1968 r. miały obowiązek przynależności do jednego z wybranych wcześniej funduszy. W przeciwnym wypadku wybór funduszu następował losowo. Zob. J. Jończyk, *Prawo Zabezpieczenia Społecznego*, Zakamycze 2006, s. 99 i n., 106 i n., *Kodeks Emerytalny z komentarzem ekspertów – stan prawny na 1 lutego 2008*, Warszawa 2008, jako dodatek do „Gazety Wyborczej” z 18.02.2008 r., s. 18-40.

²¹ Dane na rok 2017, por. tabela zamieszczona na stronie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, <http://www.mpips.gov.pl/>.

²² Zob. A. Nerka, *Charakterystyka wybranych zmian prawa emerytalnego*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2012, t. 15, nr 1, s. 276.

W obowiązującym systemie emerytalnym przewidziano całkowicie dobrowolny III filar, z którego skorzystali tylko nieliczni Polacy²³. Przez pojęcie trzeciego filaru rozumieć należy dobrowolną i sformalizowaną formę oszczędzania w celu zapewnienia sobie w przyszłości dodatkowego źródła utrzymania emerytalnego przy jednoczesnym wsparciu ze strony państwa (np. ulgi podatkowe) wraz z ustawowymi ograniczeniami w zakresie korzystania ze zgromadzonych środków przed osiągnięciem wieku emerytalnego²⁴. Pojęcie to nie obejmuje więc oszczędności, które mogą być w każdej chwili wykorzystane na inny cel (np. inwestycje w nieruchomości)²⁵. Uczestnictwo w tym filarze może polegać na przystąpieniu do Pracowniczego Programu Emerytalnego (dalej: PPE)²⁶, który jest inicjowany, organizowany, a następnie opłacany przez pracodawcę, jako swego rodzaju benefit do wynagrodzenia, a także może polegać na samodzielnym odkładaniu środków przez oszczędzającego na indywidualnym koncie emerytalnym (dalej: IKE) bądź też na indywidualnym koncie zabezpieczenia emerytalnego (dalej: IKZE)²⁷. W zakresie komentowanego orzeczenia konieczne staje się uprzednie ustalenie, jakie założenia stawiał sobie ustawodawca, wprowadzając uregulowania dotyczące indywidualnego konta emerytalnego. W uwagach do rządowego projektu ustawy o indywidualnych kontach emerytalnych²⁸ czytamy, że pierwotne oparcie trzeciego filaru wyłącznie na Pracowniczych Programach Emerytalnych organizowane przez pracodawców stanowiło formę niedostępną dla wszystkich zatrudnionych.

²³ Zob. *Dodatkowy system emerytalny w Polsce – diagnoza i rekomendacje zmian*. Raport opracowany przez zespół pod kierunkiem J. Ruteckiej, Warszawa 2014, http://uczelnia.sgh.waw.pl/pl/uczelnia/badania/grupy_badawcze/ppg/Documents/Raport-DSE-TEP_Rutecka-www.pdf.

²⁴ Zob. A. Ostrowska-Dankiewicz, S. Pieńkowska-Kamieniecka, *Istota i znaczenie indywidualnych form zabezpieczenia emerytalnego*, „Modern Management Review” 2013, nr 2, s. 58, J. Wykowska, *Trzeci filar dla początkujących. Poradnik przyszłego emeryta*, Warszawa 2014, s. 8.

²⁵ Zob. M. Szczepański, *Alokacja ryzyka w PPE w Polsce*, „Polityka Społeczna” 2010, nr 2, s. 11; M. Szczepański, *Stymulatory i bariery rozwoju zakładowych systemów emerytalnych na podstawie Polski*, Poznań 2010, s. 80.

²⁶ Zob. K. Bielewska, R. Petru, S. Pieńkowska-Kamieniecka, J. Rutecka, M. Szczepański, M. Żukowski, *Dodatkowy system emerytalny w Polsce – diagnoza i rekomendacje zmian*, Warszawa 2014, s. 7; G. Ciura, *Dobrowolne oszczędzanie na starość*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” 2008, nr 11, s. 65. Por. ustawa z 22.08.1997 r. o pracowniczych programach emerytalnych (Dz. U. Nr 139, poz. 932), zastąpiona ustawą z 20.4.2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych (Dz. U. Nr 116, poz. 1207). W nauce prawa pracy wyrażono pogląd, że z uwagi na to, że PPE oparte zostały o zasadę solidarności grupowej zatrudnionych w jednym zakładzie lub grupie zakładów, powinny zostać zaliczone do drugiego (zamiast trzeciego) filaru. Zob. A. Świątkowski, *Pracownicze Programy Emerytalne*, „Studia z zakresu prawa pracy” 1997/1998, s. 47.

²⁷ Zob. J. Wykowska, *Trzeci filar...*, s. 8.

²⁸ Zob. A. Rusinowicz, *Ocena funkcjonowania programu indywidualnych kont emerytalnych – implikacje dla doskonalenia systemu zabezpieczenia emerytalnego*, „Zarządzanie Publiczne” 2011, nr 4(16), s. 100. Druk nr 1942, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/\(\\$vAllByUnid\)/6BB31E01D7065A45C1256D96004ABA07/\\$file/1942.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/($vAllByUnid)/6BB31E01D7065A45C1256D96004ABA07/$file/1942.pdf).

Brak więc było alternatywnych form oszczędzania, które zachęcałyby przy odpowiednim wsparciu państwa do indywidualnego gromadzenia środków na starość. W założeniach projektowanej wówczas ustawy lukę tę miały wypełnić IKE, a także później wprowadzone IKZE. Zwracano uwagę, że IKE stanowić będzie elitarną formę oszczędzania, albowiem adresowane ma być do stosunkowo wąskiej grupy obywateli, którzy najprawdopodobniej i tak bez wsparcia ze strony państwa będą potrafili zabezpieczyć się na starość. Niemniej jednak w dłuższej perspektywie czasowej, wraz z poprawą koniunktury gospodarczej, wzrostem wynagrodzeń oraz rozwojem świadomości społeczeństwa o konieczności indywidualnego oszczędzania na emeryturę, forma ta ma szansę się upowszechnić. Główna zaleta indywidualnych kont emerytalnych polegać miała natomiast na preferencyjnym ich traktowaniu z punktu widzenia obowiązku podatkowego w zakresie podatku dochodowego (tj. zwolnienie z tzw. 19% podatku Belki)²⁹, a także sprawowaniu dodatkowego nadzoru nad instytucjami finansowymi prowadzącymi IKE³⁰. Wskazane zwolnienie obowiązywać miało pod warunkiem zatrzymania środków w IKE przed osiągnięciem okresu emerytalnego, co zgodnie z uwagami zawartymi w uzasadnieniu do rządowego projektu ustawy o IKE mobilizować miało oszczędzających do długotrwałego gromadzenia oszczędności, a także przeciwdziałać ucieczce osób oszczędzających w innym celu od podatku od dochodów kapitałowych. IKE, zgodnie z obecnie obowiązującymi regulacjami, prowadzone może być przez: fundusz inwestycyjny, podmiot prowadzący działalność maklerską, zakład ubezpieczeń lub bank.

III. POJĘCIE WYPŁATY, WYPŁATY TRANSFEROWEJ, ZWROTU ŚRODKÓW ORAZ CZĘŚCIOWEGO ZWROTU

W odniesieniu do IKE, dla potrzeb analizowanego orzeczenia, należy odróżnić pojęcie wypłaty środków z IKE od wypłaty transferowej z IKE, a następnie zwrotu środków z IKE oraz częściowego zwrotu środków z IKE. I tak:

1. Wypłata środków (w myśl art. 2 ust. 13 u.i.k.e.) to jednorazowe lub ratalne wypłacenie środków z IKE w przypadku, gdy oszczędzający zwolniony jest

²⁹ Zob. A. Kowalczyk, *Analiza prawnoporównawcza Indywidualnych Kont Emerytalnych i Indywidualnych Kont Zabezpieczenia Emerytalnego – aspekty ekonomiczne i społeczne*, [w:] *III Filar – szansa...*, s. 148.

³⁰ Zob. D. Kubiak, *Rynek indywidualnych kont emerytalnych w Polsce – stan i perspektywy*, „Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska” Lublin – Polonia 2011, nr 2, s. 334, K. Dębska, *Ufam, więc sprawdzam – kontrola nad III filarem*, [w:] *III Filar – szansa...*, s. 58 i n. Warto dostrzec, że ustawa o IKE w przeciwieństwie do innych ustaw z pakietu dotyczącego ubezpieczeń emerytalnych w zakresie wszystkich filarów, nie określa podmiotów, które obejmuje swoim zasięgiem, jako ubezpieczonych lecz jako oszczędzających. T. Sowiński, *Indywidualne konta emerytalne – siedem chudych lat*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2011, t. 8, s. 152.

od podatku od dochodu kapitałowego. Wypłata dokonywana jest na wniosek oszczędzającego po osiągnięciu przez niego 60. roku życia lub też na wniosek oszczędzającego po nabyciu przez niego uprawnień emerytalnych i ukończeniu 55. roku życia oraz spełnieniu warunków, o których mowa w art. 34 ust. 1 pkt 1 u.i.k.e., a także na wniosek osoby uprawnionej w przypadku śmierci oszczędzającego.

2. Wypłata transferowa występuje w wypadku, gdy oszczędności przenoszone są z jednej do drugiej instytucji finansowej oszczędzającego³¹.

3. Zwrot środków, w myśl art. 37 u.i.k.e., zachodzi w przypadku wycofania wszystkich środków z IKE poprzez wypowiedzenie umowy przez którąkolwiek ze stron, jeżeli nie zachodzą przesłanki do wypłaty lub wypłaty transferowej. Jako że zwrot środków następuje przed spełnieniem warunków zwolnienia podatkowego, od zysków osiągniętych w trakcie trwania IKE należy zapłacić wynoszący 19% podatek dochodowy (tzw. podatek Belki)³².

4. Zwrot częściowy występuje w przypadku wycofania części środków zgromadzonych na IKE bez likwidacji konta IKE. W takiej sytuacji wypłacona część podlega opodatkowaniu.

IV. CHARAKTERU KONTA BANKOWEGO IKE

Należy przez moment zatrzymać się na kwestii charakteru prawnego środków zgromadzonych na IKE. Za punkt wyjścia może służyć konstatacja, że IKE, podobnie jak i pozostałe elementy III filaru emerytalnego, nie stanowią części systemu ubezpieczeń społecznych³³. W konsekwencji regulacje prawne dotyczące IKE należy

³¹ Instytucja ta pozwala ubezpieczonemu, niezadowolonemu z wyników finansowych, przenieść oszczędności do innego podmiotu, co wspomaga konkurencyjność pomiędzy firmami prowadzącymi IKE, IKZE, PPE, jak również pozwala uprawnionemu przenieść środki w przypadku śmierci ubezpieczonego. Istnieją różne konfiguracje wypłat transferowych. Por. szerzej D. Szalkiewicz, *Wypłata transferowa środków gromadzonych na Indywidualnym Koncie Emerytalnym*, [w:] *III Filar – szansa...*, s. 135 i n.

³² Por. art. 30 a ust. 1 pkt 10 u.p.d.o.f. Warto odnotować, że poza podatkiem od zysków kapitałowych zgodnie z treścią art. 37 ust. 3 u.i.k.e. przed dokonaniem zwrotu w ciągu 7 dni od złożenia wypowiedzenia przez oszczędzającego, na którego IKE przyjęto wypłatę transferową z programu emerytalnego, instytucja prowadząca IKE przekazuje na rachunek wskazany przez ZUS kwotę w wysokości 30% sumy składek podstawowych wpłaconych do programu emerytalnego. W konsekwencji uprawniony traci blisko 50% kwoty zgromadzonej. Krytycznie wobec takiego uregulowania zob. D. Szalkiewicz, *Wypłata transferowa...*, s. 139.

³³ Tak I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2010, s. 178. Odmienne T. Zieliński, *Nowe emerytury – kres zabezpieczenia społecznego ludzi starych*, [w:] *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa wydana w 15 rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2013, s. 120. W literaturze pojawia się też koncepcja przyjmująca hybrydalny charakter III filaru, zob. M. Balcerowski, *Miejsce i rola Indywidualnych Kont Emerytalnych w polskim systemie emerytalnym z elementami prawnoporównawczymi*, [w:] *III Filar – szansa...*, s. 73 i n.

uznać za przynależne do reżimu prawa prywatnego³⁴. Definicja legalna zawarta w art. 2 pkt 1 u.i.k.e. stanowi, że przez IKE rozumieć należy wyodrębniony zapis w rejestrze uczestników funduszu inwestycyjnego, wyodrębniony rachunek papierów wartościowych lub inny rachunek, na którym zapisywane są instrumenty finansowe niebędące papierami wartościowymi oraz rachunek pieniężny służący do obsługi takich rachunków w podmiocie prowadzącym działalność maklerską lub wyodrębniony rachunek w ubezpieczeniowym funduszu kapitałowym, wyodrębniony rachunek bankowy w banku, wyodrębniony rachunek IKE w dobrowolnym funduszu emerytalnym, prowadzony na zasadach określonych ustawą, a w zakresie w niej nieuregulowanym – na zasadach określonych w przepisach właściwych dla tych rachunków i rejestrów. Należy zatem ogólnie stwierdzić, że w istocie przez środki zgromadzone na IKE należy rozumieć wierzytelność oszczędzającego o wypłatę sum zewidencjonowanych w rejestrze lub na rachunku prowadzonym przez uprawniony podmiot określony w u.i.k.e. Wierzytelność ta podlega dziedziczeniu, chyba że w umowie o prowadzenie IKE oszczędzający wskazał jedną lub więcej osób, którym zostaną wypłacone środki zgromadzone na IKE w przypadku jego śmierci (art. 11 ust. 1 u.i.k.e.). Szczególnie uregulowane zostały jednak wierzytelności z umowy o prowadzenie IKE zawartej z zakładem ubezpieczeń, do których stosują się art. 831 i art. 832 k.c. (art. 11 ust. 2 zd. 2 i 3 u.i.k.e.). Oznacza to, że suma ubezpieczenia na życie przypadająca uprawnionemu nie należy do spadku po ubezpieczonym (art. 831 § 3 k.c.), lecz jest wypłacana jednej lub więcej osobom uprawnionym wskazanym przez ubezpieczającego (art. 831 § 1 k.c.). Wskazanie to staje się bezskuteczne, jeżeli uprawniony zmarł przed śmiercią ubezpieczonego albo jeżeli umyślnie przyczynił się do jego śmierci (art. 832 § 1 k.c.). Jeżeli zaś w chwili śmierci ubezpieczonego nie ma osoby uprawnionej do otrzymania sumy ubezpieczenia, suma ta przypada najbliższej rodzinie ubezpieczonego w kolejności ustalonej w ogólnych warunkach ubezpieczenia, chyba że umówiono się inaczej (art. 832 § 2 k.c.).

W przeciwieństwie do środków zgromadzonych w OFE, oszczędności zdeponowane w ramach III filaru emerytalnego nie są objęte zasadą integralności. Uwidacznia to wyraźnie regulacja u.o.f.f.e., która oprócz OFE przewiduje również dobrowolne fundusze emerytalne, czyli fundusze utworzone i zarządzane przez

³⁴ M. Balcerowski, *Uzasadnienie szczególnej ochrony ubezpieczonych na gruncie III filaru emerytalnego*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2016, nr 6, s. 14; podobnie, w odniesieniu do pracowniczych umów emerytalnych stwierdził ustawodawca uznając, iż mają one charakter umów cywilnoprawnych, a spory wynikłe z tych umów poddane zostały kognicji sądów powszechnych – por. *Uzasadnienie projektu ustawy o pracowniczych programach emerytalnych*, „Studia z zakresu prawa pracy” 1997/1998, s. 34.

powszechnie towarzystwo, prowadzący IKE lub IKZE (art. 8 pkt 3a u.o.f.f.e.). Nie dotyczy ich zakaz rozporządzania środkami zgromadzonymi na rachunku członka funduszu (art. 107 ust. 1 i 2 u.o.f.f.e.), a także wyłączenie tych środków od egzekucji (art. 108 u.o.f.f.e.). Środki zgromadzone na IKE mogą być również obciążone zastawem, aczkolwiek zaspokojenie wierzytelności zabezpieczonej zastawem z IKE jest traktowane jako zwrot lub częściowy zwrot (art. 15 u.i.k.e.).

Jeżeli oszczędzającym w ramach IKE jest osoba pozostająca w ustroju ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej, to wierzytelności z tytułu umowy o prowadzenie IKE, nabyte w trakcie trwania tego ustroju majątkowego przez jednego z małżonków, są objęte wspólnością. Co prawda, środki zgromadzone na IKE nie zostały wymienione w przykładowym wyliczeniu zawartym w art. 31 § 2 k.r.o., mimo że w tym samym paragrafie w pkt. 3 ustawodawca wyraźnie wskazał m.in. iż składnikiem majątku wspólnego są środki zgromadzone na rachunku pracowniczego funduszu emerytalnego każdego z małżonków, obejmujące PPE, które tak jak i IKE należą do struktury III filaru emerytalnego. Nie ulega jednak wątpliwości, że wierzytelność z tytułu umowy o prowadzenie IKE wchodzi w skład majątku wspólnego jako mieszczące się w pojemnej formule „przedmiotów majątkowych nabytych w czasie trwania wspólności ustawowej majątkowej małżeńskiej” (art. 31 § 1 k.r.o.)³⁵.

V. REŻIM PRAWNY IKE

Wedle ustaleń Sądu Okręgowego zawierane przez banki umowy o prowadzenie IKE mają charakter oszczędnościowej lokaty terminowej w rozumieniu przepisów art. 49 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 29 września 1997 r. – Prawo bankowe³⁶. Zgodnie z treścią wskazanego przepisu banki mogą prowadzić m.in. rachunki oszczędnościowe, rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe, w tym rachunki rodzinne, oraz rachunki terminowych lokat oszczędnościowych. Takie ujęcie koresponduje w zestawieniu z treścią art. 32 u.i.k.e., zgodnie z którym „(...) bank zawiera umowę o prowadzenie IKE (...) w formie rachunku oszczędnościowego, zgodnie z zasadami określonymi w ustawie (...) Prawo bankowe, o ile przepisy niniejszej ustawy nie stanowią inaczej”. To znaczy, że ustawodawca wyraźnie ograniczył możliwość zawierania umowy o prowadzenie IKE tylko do formy rachunku oszczędnościowego,

³⁵ Pośrednio tezę tę potwierdza J. Wierciński, skoro w odniesieniu do jednej z form IKE, a mianowicie IKE prowadzonego w dobrowolnym funduszu emerytalnym, stwierdza, że środki zgromadzone na tym rachunku wchodzi w skład majątku wspólnego, zob. J. Wierciński (red.), *Komentarz do art. 31 KRO*, teza 64, Lex 2014.

³⁶ Dz. U. z 2002 r. Nr 72, poz. 665, ze zm. Por. także pismo Generalnego Inspektoratu Nadzoru Bankowego z 2.10.2004 r., NB-BPN-III-EL-526-724/04, Lex 2014.

a ten ma charakter terminowy, o czym świadczy nie tylko przepis art. 34 u.i.k.e., zgodnie z którym wypłata środków zgromadzonych na IKE następuje pod wskazanymi w tym przepisie warunkami (m.in. osiągnięcie przez oszczędzającego 60. roku życia itd.), lecz także treść art. 37 u.i.k.e., w myśl którego możliwy jest zwrot środków zgromadzonych na IKE w razie wypowiedzenia umowy o prowadzenie IKE przez którąkolwiek ze stron (zakładając, że nie zachodzą przesłanki do wypłaty lub wypłaty transferowej). Dodatkowo warto przytoczyć treść art. 33 u.i.k.e., zgodnie z którym w przypadku „(...) wypłaty transferowej, częściowego zwrotu albo zwrotu środków zgromadzonych na IKE (...) bank przekazuje zgromadzone oszczędności wraz z należnym (...) oprocentowaniem”. Przywołane regulacje przesądzają o tym, że sąd zasadnie uznał rachunek IKE jako rachunek lokaty terminowej. W uzasadnieniu sądu czytamy jednak dalej, że „(...) kwestionowany przez uczestnika rachunek jest formą lokaty terminowej, a nie jest funduszem emerytalnym w rozumieniu przepisów ustawy [o o.f.f.e.]”. W kontekście wskazanego fragmentu uzasadnienia rodzi się wątpliwość, co sąd chciał przez to wyrazić. Być może to, że u.o.f.f.e. reguluje dobrowolne fundusze emerytalne, gdy tymczasem III filar może być prowadzony nie tylko w ramach funduszu emerytalnego, lecz także w myśl art. 6 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych³⁷ oraz art. 8 u.i.k.e. w innej formie. Trudno bowiem zrozumieć wskazany fragment uzasadnienia dosłownie, zważywszy na fakt, że w myśl art. 2 ust 1 u.o.f.f.e. fundusz jest osobą prawną. Dlatego też sąd okręgowy, ustalając, że rachunek w IKE „nie jest funduszem” nie stwierdzał braku osobowości prawnej, a jedynie miał na myśli to, że rachunek bankowy nie podlega żadnym szczególnym regułom przy podziale majątku wspólnego, analogicznym do zasad przewidzianych w treści art. 126 i n. u.o.f.f.e. Wskutek tego środki zgromadzone na IKE powinny być traktowane tak jak wszelkie inne środki zgromadzone na rachunku bankowym. To ostatnie stwierdzenie budzi jednak pewne zastrzeżenia, co stanowić będzie przedmiot dalszych rozważań.

VI. PROBLEM PRZYNALEŻNOŚCI ŚRODKÓW ZGROMADZONYCH NA IKE W PRZYPADKU PODZIAŁU MAJĄTKU WSPÓLNEGO MAŁŻONKÓW

Przepisy art. 42 i n. u.i.k.e. (odnoszące się do wypłat, wypłat transferowych, zwrotów oraz zwrotów częściowych środków zgromadzonych na IKE) nie regulują sytuacji związanej z losami środków zgromadzonych na IKE w przypadku ustania (umownego wyłączenia lub ograniczenia) wspólności ustawowej. Tymczasem

³⁷ Dz. U. z 2016 r. poz. 1449 (dalej: u.p.p.e.).

przepisy art. 126 i n. u.o.f.f.e. zawierają uregulowania określające reguły wypłat transferowych w przypadku zaistnienia powyższych zdarzeń prawnych, a także sposób zakładania konta w OFE w przypadku braku takiego konta na rzecz współmałżonka (byłego współmałżonka), który miałby otrzymać środki w wyniku wypłaty transferowej. Dzięki takim uregulowaniom środki zgromadzone w OFE nie podlegają wypłacie ani zwrotowi w przypadku ustania lub ograniczenia wspólności ustawowej majątkowej małżeńskiej, lecz pozostają w reżimie II filaru (tj. na kontach małżonków), przez co nie może być mowy o opodatkowaniu tych środków podatkiem od dochodów kapitałowych. W wypadku środków zgromadzonych w Pracowniczym Programie Emerytalnym ustawodawca także uregulował sytuację rozwodu, ponieważ w treści art. 130 ust. 1 u.o.f.f.e. przewidział możliwość wypłaty środków.

Brak regulacji w zakresie środków zgromadzonych na rachunku IKE w sytuacji ustania (umownego wyłączenia lub ograniczenia) wspólności ustawowej skłania do poddania refleksji kwestii, czy owo zaniechanie ustawodawcy jest wyrazem jego woli, czy też wyrazem niedoskonałości systemu prawnego. Celowe zatem wyjaśnienie, czy mamy do czynienia z luką aksjologiczną, czy też luką tetyczną. Jak lapidarnie wyjaśnił Sąd Najwyższy „(...) luką w prawie jest taki brak regulacji, co do którego można racjonalnie twierdzić, że nie jest przez ustawodawcę zamierzony [luka tetyczna – *przyp. aut.*]. Ponadto nie może być mowy o tzw. lukach pozornych oraz lukach w tym sensie, że ktoś uważa, iż dane materie powinny być prawnie uregulowane, a nie są, co należałoby potraktować jedynie jako niezgodności czyjś ideału prawnego z prawem obowiązującym [luka aksjologiczna – *przyp. aut.*]. Ocena, czy mamy do czynienia jedynie z kwestią prawnie obojętną, czy z luką w prawie powinna być ściśle związana ze znajomością prawa pozytywnego oraz preferencjami aksjologicznymi i zamierzonymi celami, jakie postawił sobie ustawodawca. Dopiero na podstawie tych dwóch przesłanek można określić, czy dany stan rzeczy prawodawca świadomie pozostawił poza zakresem regulacji prawnej, czy też dopuścił do powstania luki w prawie”³⁸. Należy stwierdzić, że odnośnie do kwestii braku regulacji losów prawnych środków zgromadzonych na IKE sąd okręgowy w analizowanym orzeczeniu zajął stanowisko zakładające, iż luka ta ma charakter aksjologiczny (pozorny), a zatem poddanie tych środków reżimowi prawnemu tożsamemu, jak w wypadku pozostałych elementów majątku wspólnego, jest zgodne z przyjętą przez prawodawcę aksjologią i realizuje wyznaczone przez niego cele. Teza ta budzi jednak poważne wątpliwości.

³⁸ Postanowienie SN z 25.05.2001 r., WA 15/01, OSNKW 2001, nr 9, poz. 81.

Ustawodawca, wprowadzając minimalne okresy oszczędzania na IKE, jako przesłankę dokonania wypłaty zgromadzonych tam środków (art. 34 u.i.k.e.), ustanowił bodziec skłaniający oszczędzających do długoterminowego gromadzenia środków uzupełniających emeryturę z systemu ubezpieczeń społecznych³⁹. Dopiero spełnienie wspomnianych przesłanek umożliwia uzyskanie zwolnienia dochodów ze środków zgromadzonych na IKE z podatku od zysków kapitałowych. Oczywiście jest, że podział majątku wspólnego obejmującego środki zgromadzone na IKE nie mieści się w przesłankach wypłaty określonych w art. 34 u.i.k.e., a zatem uzasadnione jest pytanie o skutki prawne orzeczeń, jakie mogą zapaść w postępowaniu o podział majątku wspólnego, szczególnie w sferze prawa podatkowego.

Niewątpliwie orzeczenie Sądu Okręgowego w Kielcach z 20.12.2015 r., jakie zapadło w komentowanej sprawie, przyznające środki zgromadzone na IKE w całości małżonkowi oszczędzającemu, który uprzednio był już stroną umowy o prowadzenie IKE, nie rodzi żadnych negatywnych konsekwencji prawnopodatkowych. Małżonek ten w dalszym ciągu gromadzić może na tym koncie oszczędności, które przynosić będą pożytki cywilne zwolnione od podatku od zysków kapitałowych. Jeśli zapadnie orzeczenie tożsame z rozstrzygnięciem Sądu Rejonowego w Sandomierzu, który w niniejszej sprawie jako sąd *a quo* podzielił środki zgromadzone na IKE pomiędzy małżonków w częściach równych, małżonek, który nie był uprzednio stroną umowy o prowadzenie IKE, uzyskuje te środki, nie spełniając jednocześnie przesłanek wypłaty w rozumieniu art. 34 u.i.k.e. Powstaje zatem pytanie, czy wycofując te środki z IKE, małżonek ten nie naraża się na obciążenie odsetkami kapitałowymi stanowiącymi pożytki cywilne środków zgromadzonych na IKE podatkiem od zysków kapitałowych. Na wstępie należy odrzucić sugestię, jakoby takie działanie wspomnianego małżonka było zwrotem środków zgromadzonych na IKE uregulowanym w art. 37 u.i.k.e., który skutkuje powstaniem obowiązku podatkowego⁴⁰. Nie dokonuje on bowiem wypowiedzenia umowy o prowadzenie IKE, nie jest nawet jej stroną. Ponieważ sytuacja prawna tego małżonka jest podobna do sytuacji prawnej małżonka członka pracowniczego funduszu emerytalnego, zasadne wydaje się odwołanie do regulacji prawnych dotyczących tego ostatniego podmiotu oraz do poglądów doktryny i praktyki prawa podatkowego odnoszących się do tych unormowań.

³⁹ Uzasadnienie projektu ustawy o indywidualnych kontach emerytalnych. Druk sejmowy nr 1942, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf>.

⁴⁰ Zgodnie z art. 30a ust. 1 pkt 10 u.p.d.o.f. od uzyskanych dochodów (przychodów) pobiera się 19-procentowy zryczałtowany podatek dochodowy od dochodu oszczędzającego na indywidualnym koncie emerytalnym z tytułu zwrotu albo częściowego zwrotu, w rozumieniu przepisów o indywidualnych kontach emerytalnych, środków zgromadzonych na tym koncie.

Zgodnie z treścią art. 130 ust. 1 u.o.f.f.e. „(...) wypłata środków zgromadzonych na rachunku członka pracowniczego funduszu, które były objęte małżeńską wspólnością majątkową, w przypadku rozwiązania małżeństwa przez rozwód lub unieważnienie małżeństwa, następuje bezpośrednio na rzecz jego byłego współmałżonka w terminie 1 miesiąca od dnia przedstawienia funduszowi dowodu, że środki te przypadły byłemu współmałżonkowi”. Z cytowanej regulacji jednoznacznie wynika, że współmałżonek oszczędzającego wskutek ustania (umownego wyłączenia lub ograniczenia) wspólności ustawowej uzyskuje szczególnego rodzaju uprawnienie. Polega ono na tym, że możliwe staje się wypłacenie mu części środków. Oznacza to, że środki te nie podlegają wypłacie transferowej (jak w przypadku OFE), co wiązałoby się z dalszym utrzymywaniem ich w reżimie emerytalnym, ani też nie podlegają zwrotowi, co powodowałoby powstanie obowiązku podatkowego. Nasuwa się więc wątpliwość, czy ustawodawca nie użył nieopatrzenie terminu „wypłata”, zakładając w opisywanej sytuacji wypłatę transferową albo też zwrot środków. Wydaje się jednak, że przepis art. 130 u.o.f.f.e. należy rozumieć dosłownie. Ustawodawca konsekwentnie, we wszystkich ustawach emerytalnych (tj. u.o.f.f.e., u.i.k.e., u.p.p.e.), posługuje się terminem wypłaty i wyraźnie odróżnia ten termin od wypłaty transferowej, zwrotu oraz częściowego zwrotu. Mając na względzie założenie racjonalności ustawodawcy, nie wydaje się, aby przepis art. 130 u.o.f.f.e. miał być interpretowany odmiennie. Oczywiście wypłata powoduje wyłączenie środków zgromadzonych w PPE z reżimu przewidzianego dla tego programu, niemniej jednak w przypadku III filaru nie obowiązuje zasada integralności. Uzasadnia to wyjątkową regulację art. 130 u.o.f.f.e., która pozwala na wypłatę środków na rzecz współmałżonka oszczędzającego. Współmałżonek ten (wobec drugiego małżonka gromadzącego na rachunku PPE, należące skądinąd do majątku wspólnego, oszczędności) znajduje się w zupełnie nowej sytuacji w przypadku rozwodu. Jest to sytuacja, którą na gruncie art. 130 u.o.f.f.e. należy interpretować w takich kategoriach wyjątkowości, jak śmierć oszczędzającego, która w myśl art. 42 ust. 1 pkt 4 u.p.p.e. uzasadnia wypłatę środków. Reasumując ten fragment rozważań, można zaryzykować twierdzenie, że przyjęty w omawianym przepisie termin „wypłata” należy rozumieć dosłownie. Istotą wypłaty, w przeciwieństwie do zwrotu, jest jednak zwolnienie od tzw. podatku Belki. Tymczasem na gruncie regulacji prawno-podatkowych konsekwencje wypłaty przewidzianej treścią art. 130 u.o.f.f.e. nie są jasno uregulowane. W opracowaniu J. Sekity czytamy, że „(...) wprawdzie przepis posługuje się pojęciem wypłaty, czyli sformułowaniem zawartym w zwolnieniu

podatkowym zawartym w art. 21 ust. 1 pkt 58 lit. b u.p.d.o.f.⁴¹, jednak art. 130 u.o.f.f.e. dotyczy wypłaty rozumianej jako świadczenie z tytułu realizacji celu PPE. Powyższa wypłata oznacza wyprowadzenie środków z rygoru PPE. Jest ona zbliżona do zwrotu w rozumieniu art. 30a ust. 1 pkt 11 u.p.d.o.f.⁴². Autor przyjmuje więc, że w przypadku rozwodu środki zgromadzone na PPE powinny podlegać zwrotowi, a ten jest w myśl art. 30a ust. 1 pkt 11 u.p.d.o.f.⁴³ opodatkowany. Następnie podkreśla, że wypłata z art. 130 u.o.f.f.e. rozumiana jako zwrot dokonywana jest „(...) na ręce osoby innej niż uczestnik, a zwolnienie [dotyczące wypłaty – *przyp. aut.*] zawiera ograniczony zakres podmiotowy – obejmuje on uczestnika oraz osoby uprawnione do tych środków po śmierci uczestnika – co nie ma miejsca w przypadku zastosowania art. 130 u.o.f.f.e.”⁴⁴. Problem w tym, że przyjęte stanowisko odrzuca dosłowne rozumienie terminu „wypłata” użytego w treści art. 130 u.o.f.f.e., co zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami jest nie do przyjęcia. Ustawodawca posłużył się bowiem tym terminem w sposób zamierzony. Z drugiej strony, przepis regulujący przesłanki zwolnienia wypłaty od podatku od zysków kapitałowych zawiera wyraźne ograniczenie podmiotowe, ponieważ zwolnieniu podlegają wyłącznie wypłaty środków zgromadzonych w pracowniczym programie emerytalnym dokonane na rzecz uczestnika lub osób uprawnionych do tych środków po śmierci uczestnika (art. 21 ust. 1 pkt 58 lit. b u.p.d.o.f.). Co oczywiste, małżonek uczestnika, w sytuacji zawartej w art. 130 ust. 1 u.o.f.f.e., nie jest żadnym z tych podmiotów. Jednakże analiza regulacji podatkowych prowadzi do wniosku, że w omawianej sytuacji prawnej nie jest celowe sięganie w argumentacji do instytucji zwolnienia podatkowego. W ustawie o podatku dochodowym od osób

⁴¹ Art. 21 ust. 1 pkt 58 u.p.d.o.f. mówi: „Wolne od podatku dochodowego są: (...) wypłaty: a) transferowe środków zgromadzonych w ramach pracowniczego programu emerytalnego do innego pracowniczego programu emerytalnego lub na indywidualne konto emerytalne w rozumieniu przepisów o indywidualnych kontach emerytalnych, b) środków zgromadzonych w pracowniczym programie emerytalnym dokonane na rzecz uczestnika lub osób uprawnionych do tych środków po śmierci uczestnika, c) środków zgromadzonych w grupowej formie ubezpieczenia na życie związanej z funduszem inwestycyjnym lub w innej formie grupowego gromadzenia środków na cele emerytalne dla pracowników – do pracowniczego programu emerytalnego, zgodnie z przepisami o pracowniczych programach emerytalnych – z zastrzeżeniem ust. 33”.

⁴² J. Sekita, *Opodatkowanie dochodów osób fizycznych z inwestowania i lokacji majątku*, Warszawa 2011, s. 343.

⁴³ Art. 30a ust. 1 pkt 11 u.p.d.o.f. mówi: „Od uzyskanych dochodów (przychodów) pobiera się 19% zryczałtowany podatek dochodowy, z zastrzeżeniem art. 52a: (...) od dochodu uczestnika pracowniczego programu emerytalnego z tytułu zwrotu środków zgromadzonych w ramach programu, w rozumieniu przepisów o pracowniczych programach emerytalnych”.

⁴⁴ Podobne stanowisko zajął dyrektor Izby Skarbowej w interpretacji podatkowej z 13.12.2012 r., IPPB2/415-881/12-2/MK, <http://sip.mf.gov.pl/faces/views/szczegoly/szczegoly-interpretacji-indywidualnej.xhtml?dokumentId=332389&indexAccordionPanel=-1#tresc>.

fizycznych ustawodawca wyraźnie bowiem zawarł regulację odnoszącą się do ustania, wyłączenia i ograniczenia wspólności majątkowej małżeńskiej. Zgodnie z treścią art. 2 ust. 1 pkt 5 u.p.d.o.f. „(...) przepisów ustawy nie stosuje się do (...) przychodów z tytułu podziału wspólnego majątku małżonków w wyniku ustania lub ograniczenia małżeńskiej wspólności majątkowej oraz przychodów z tytułu wyrównania dorobków po ustaniu rozdzielności majątkowej małżonków lub śmierci jednego z nich (...)”. Za stosowaniem tej regulacji prawnej do ustania wspólności małżeńskiej wskutek zawartej uprzednio intercyzy opowiedział się Dyrektor Izby Skarbowej w Katowicach w interpretacji indywidualnej z 27.11.2014 r.⁴⁵. W innej interpretacji indywidualnej z 8.06.2012 r., dotyczącej podobnego stanu faktycznego, Dyrektor Izby Skarbowej w Warszawie wskazał, że dodatkowym, pośrednim argumentem za całkowitym zwolnieniem od opodatkowania jest całkowity brak przepisów regulujących opodatkowanie (w art. 30a u.p.d.o.f.) oraz zwrócił uwagę na kwestię poboru podatku przez płatnika⁴⁶. Wydaje się więc, że wobec jednoznacznej treści normatywnej art. 2 ust. 1 pkt 5 u.p.d.o.f. należy opowiedzieć się za drugim z eksponowanych stanowisk i uznać, że przychodów z tytułu środków zgromadzone na PPE, a przyznanych w wyniku podziału majątku wspólnego małżonkowi (byłemu małżonkowi), który uprzednio nie był członkiem pracowniczego funduszu emerytalnego, nie podlegają opodatkowaniu.

Przenosząc powyższe rozważania na grunt przepisów o IKE, należy zauważyć, że orzeczenie dzielące środki zgromadzone na IKE i przyznające ich część małżonkowi, który uprzednio nie był stroną umowy o prowadzenie tego konta, kreuje bardzo podobną sytuację prawną do przewidzianej w hipotezie art. 130 ust. 1 u.o.f.f.e. Wycofanie tych środków nie jest ani wypłatą, ani wypłatą transferową, ani zwrotem w rozumieniu u.i.k.e. Również zwolnienie podatkowe, w rozumieniu przepisów o indywidualnych kontach emerytalnych, obejmuje jedynie dochody z tytułu oszczędzania na indywidualnym koncie emerytalnym uzyskane w związku z gromadzeniem i wypłatą środków przez oszczędzającego (art. 21 ust. 1 pkt 58a lit. a u.p.d.o.f.), a zatem nie przez jego małżonka (byłego małżonka). Dlatego też uzasadniona jest konstatacja, że podobnie jak w wypadku PPE, podział majątku wspólnego, w ramach którego następuje rozdzielenie środków zgromadzonych na IKE pomiędzy oszczędzającego i jego małżonka, nie skutkuje dla tego

⁴⁵ IBPBII/1/415-630/14/ASz, <https://interpretacjepodatkowe.org/podzial-majatku/ibpbii-1-415-630-14-asz>.

⁴⁶ IPPB2/415-180/10-4/AS, <http://administracja3dgp.inforlex.pl/katalogi/orzeczenia/010301,wy-powrot.html?sort=dw&str=436>. Odmiennie: interpretacja indywidualna z 13.12.2012 r. Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie IPPB2/415-881/12-2/MK, <https://interpretacje-podatkowe.org/przychod/ippb2-415-881-12-2-mk>.

ostatniego, z uwagi na treść art. 2 ust. 1 pkt 5 u.p.d.o.f., powstaniem obowiązku podatkowego.

Czy zatem stanowisko sądu okręgowego o braku luki tetycznej, a zatem o celowym nieuregulowaniu skutków podziału majątku wspólnego dla środków zgromadzonych na IKE było słuszne? Innymi słowy, czy sąd ten, poddając te środki tożsamemu reżimowi prawnemu, jak inne składniki majątku wspólnego, postąpił prawidłowo? Można sądzić, że obrońca stanowiska przyjętego w omawianym orzeczeniu wysunąłby następujący argument: skoro środki zgromadzone na IKE, które uzyskuje małżonek oszczędzającego w wyniku podziału, nie są objęte podatkiem od zysków kapitałowych, to dla małżonka oszczędzającego nie ma żadnej różnicy w tym, czy kwotę tę uzyska na podstawie orzeczenia bezpośrednio od podmiotu prowadzącego IKE, w ramach spłaty lub dopłaty zasądzonej na jego rzecz od oszczędzającego, czy też uzyska ekwiwalent tych środków w ruchomościach, nieruchomościach lub innych składnikach majątkowych przyznanych mu w orzeczeniu sądowym. Czy jednak rozstrzygnięcie to byłoby neutralne dla małżonka oszczędzającego także z punktu widzenia celu regulacji IKE? Przypomnijmy, że założeniem ustawodawcy było premiowanie długotrwałego gromadzenia oszczędności poprzez objęcie zysków kapitałowych zwolnieniem od podatku dochodowego. Z tej perspektywy nie jest korzystne dla małżonka oszczędzającego wycofanie przypadającej mu na podstawie orzeczenia sądu części środków z IKE. Złożenie tych środków na zwykłej lokacie nie pozwoli mu bowiem uzyskać w przyszłości zwolnienia od podatku od zysków kapitałowych. Jeśli zaś przypadające mu środki z IKE są znacznej wartości, nie będzie mógł ich wpłacić jednorazowo na nowo założone dla siebie IKE z uwagi na treść art. 13 ust. 1 u.i.k.e., zgodnie z którym wpłaty dokonywane na IKE w roku kalendarzowym nie mogą przekroczyć kwoty odpowiadającej trzykrotności przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok, określonego w ustawie budżetowej lub ustawie o przewidywanym budżetowym lub w ich projektach, jeżeli odpowiednie ustawy nie zostały uchwalone. Kwota ta w 2016 r. wyniosła 12 165 zł⁴⁷. Ratalne wpłacanie sumy uzyskanej w wyniku podziału tych środków na nowo założone IKE nie jest również rozwiązaniem zadowalającym, skoro bieżące wpłaty z założenia powinny być finansowane z bieżących dochodów, które w przeciwnym razie są niejako „zamrożone” w tym sensie, iż nie mogą generować zysków związanych ze zwolnieniem od podatku od zysków kapitałowych. Poza tym, skoro środki na IKE przyrastają zgodnie z zasadą procentu składanego, nie jest obojętne, czy

⁴⁷ Obwieszczenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 grudnia 2015 r. w sprawie wysokości kwoty wpłat na indywidualne konto zabezpieczenia emerytalnego w roku 2016, M.P. z 2015 r. poz. 1268.

na tym koncie zgromadzona jest mniejsza, czy większa suma. Im więcej środków uda się zgromadzić na IKE, tym większe korzyści płynące ze zwolnienia od podatku od zysków kapitałowych osiąga oszczędzający. Analogiczne konkluzje wyciągnąć należy w odniesieniu do sytuacji, gdy zamiast środków zgromadzonych na IKE małżonkowi oszczędzającego przyznano dopłatę, spłatę albo inne składniki majątkowe stanowiące ekwiwalent za oszczędności złożone na IKE. Ani bowiem spieniężenie tych składników i złożenie uzyskanej sumy na lokacie, ani złożenie tam spłaty lub dopłaty nie zapewni przyszłego zwolnienia od tzw. podatku Belki.

Z powyższych względów należy uznać, że zaniechanie regulacji skutków podziału majątku wspólnego dla losów środków zgromadzonych na IKE nie znajduje uzasadnienia w aksjologii i celach założonych przez ustawodawcę. Prowadzi to bowiem do pokrzywdzenia małżonka oszczędzającego i uszczuplenia środków, jakie mógłby on dobrowolnie złożyć w ramach III filaru emerytalnego na oszczędności zgromadzone na IKE. W konsekwencji mamy do czynienia z luką tetyczną, stanowiącą błąd ustawodawcy, co wymaga od organów stosujących prawo odnalezienia stosownej regulacji, która owe cele i wartości byłaby zdolna zrealizować.

Najszerszą akceptację w doktrynie i praktyce prawa znajduje *analogia legis*, która właściwego unormowania nakazuje poszukiwać w obowiązujących przepisach przewidzianych dla zbliżonych sytuacji faktycznych w myśl zasady *ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio*. Należy zatem zastanowić się, która z dostępnych regulacji najlepiej realizowałaby interes małżonka oszczędzającego w uzyskaniu korzyści wynikających z długotrwałego gromadzenia oszczędności na IKE.

Na pierwszy plan wysuwa się wspomniana wcześniej regulacja z art. 130 ust. 1 u.o.f.f.e. Z uwagi na podobieństwo konstrukcyjne PPE i IKE i przynależność obu instytucji prawnych do III filaru emerytalnego przepis ten wydaje się w naturalny sposób pretendować do wypełnienia luki prawnej wynikłej z zaniechania regulacji skutków podziału majątku wspólnego w odniesieniu do środków zgromadzonych na IKE, jako dotyczący zbliżonych sytuacji faktycznych (*argumentum a simile*). Przy bliższej analizie tego przepisu okazuje się jednak, że nie jest on przydatny dla realizacji celów i wartości, jakie przyświecały uchwaleniu ustawy o IKE. Wpłata, jaką przepis ten przewiduje na rzecz małżonka członka pracowniczego funduszu emerytalnego, powoduje definitywne wycofanie przypadających mu środków z III filaru emerytalnego, a ponowne ich wpłacenie na PPE obwarowane jest limitami podobnymi do limitów z IKE (por. art. 24 ust. 2 i art. 25 ust. 4 u.p.p.e.). Z tego względu regulacja ta nie jest odpowiednia dla zapewnienia małżonkowi oszczędzającemu w IKE ciągłości gromadzenia środków, od których odsetki są zwolnione od podatku od zysków kapitałowych. Skoro ów brak ciągłości przesądza o istnieniu luki tetycznej, trudno poszukiwać regulacji nadającej

się do analogicznego stosowaniu w przepisach kreujących takie same skutki jak regulacja dotknięta luką. Anachroniczność przepisu art. 130 u.o.f.f.e. jest aż nadto widoczna, a jego treść należy tłumaczyć faktem, iż znajdował się on już w pierwotnej wersji u.o.f.f.e. W owym stanie prawnym PPE było jedyną formą gromadzenia oszczędności w ramach III filaru emerytalnego, a ponadto istnienie PPE zależało od inicjatywy pracodawcy uczestnika. Jeśli więc uczestnik nie był zatrudniony u tego samego pracodawcy co małżonek uczestnika, to często nie byłoby nawet możliwości utworzenia dla małżonka uczestnika jakiegokolwiek formy gromadzenia oszczędności w ramach III filaru. Do tego, jak się zdaje, ustawodawca, nazywając wycofanie środków przyznanych na rzecz małżonka uczestnika z PPE „wypłatą”, nie tyle chciał ustrzec go od negatywnych konsekwencji podatkowych, ponieważ ten cel osiągnął wprowadzając tą samą ustawą art. 2 ust. 1 pkt 5 u.p.d.o.f. (por. art. 226 u.o.f.f.e.), ile uniknąć odprowadzenia od przyznanych mu środków kwoty w wysokości 30% sumy składek podstawowych wpłaconych do programu (art. 45 ust. 1 u.p.p.e.)⁴⁸. Hipotezą tej ostatniej normy jest bowiem dokonanie „zwrotu” oszczędności zgromadzonych na PPE. Tak czy inaczej, wobec zmiany stanu normatywnego i powstania nowych form gromadzenia oszczędności w ramach III filaru emerytalnego (IKE, IKZE), *de lege ferenda* należy postulować zmianę art. 130 ust. 1 u.o.f.f.e. w kierunku wprowadzenia zasady dokonywania w razie ustania, wyłączenia lub ograniczenia wspólności ustawowej majątkowej małżeńskiej wypłaty transferowej środków zgromadzonych w ramach PPE na IKE lub IKZE prowadzonych na rachunek uczestnika.

Ten ostatni postulat skłania do zainteresowania się regulacją w założeniu bardziej odległą od IKE, choć jak się wydaje, bardziej operatywną, a mianowicie wspomnianymi już przepisami art. 126-129 u.o.f.f.e. Dla przypomnienia, ustawodawca przewidział w razie ustania, wyłączenia lub ograniczenia wspólności majątkowej między członkiem OFE a jego małżonkiem wypłatę transferową środków przypadających temu ostatniemu na podstawie orzeczenia lub umowy o podziale majątku wspólnego na konto w OFE. Jeśli zaś małżonek członka OFE nie posiada takiego konta, przepisy te przewidują jego utworzenie. Regulacje te, realizując zasadę integralności środków zgromadzonych w OFE, dużo bardziej nadają się do stosowania w drodze analogii do ustania, wyłączenia lub ograniczenia wspólności majątkowej

⁴⁸ W doktrynie wskazuje się, że celem regulacji art. 45 ust. 1 u.p.p.e. jest „(...) powstrzymanie uczestników przed rezygnacją z trzeciego filaru zabezpieczenia emerytalnego i w rezultacie sprzyja utrwaleniu pozycji programów emerytalnych oraz IKE w obrocie prawnym”, I. Sierocka, *Pracownicze programy emerytalne*, Białystok 2010, s. 152; pogląd ten, w zestawieniu z treścią art. 130 ust. 1 u.o.f.f.e. wskazuje wyraźnie na nieadekwatność regulacji tego ostatniego przepisu do celów, jakie ustawodawca stawia przed instytucjami III filaru emerytalnego, por. art. 37 ust. 3 u.i.k.e. oraz D. Szalkiewicz, *Wypłata transferowa...*, s. 139.

między oszczędzającym w IKE a jego małżonkiem niż unormowanie przewidziane w art. 130 ust. 1 u.o.f.f.e. Ich zastosowanie umożliwiłoby bowiem zachowanie przez małżonka oszczędzającego w IKE korzyści podatkowych płynących z długotrwałego gromadzenia środków w IKE, aż do spełnienia przez niego przesłanek wypłaty tych środków (art. 34 u.i.k.e.). Należy przy tym przychylić się do stanowiska, zgodnie z którym dokonanie wypłaty transferowej, o której mowa w art. 126 u.o.f.f.e., jest wyłączone z zakresu regulacji u.p.d.o.f. na podstawie art. 2 ust. 1 pkt 5 tej ustawy⁴⁹. Wydaje się, że na podstawie art. 128 ust. 1 i art. 129 u.o.f.f.e. małżonek (były współmałżonek) członka OFE, który sam nie posiada rachunku w żadnym OFE, ma względem OFE swego współmałżonka (byłego współmałżonka) roszczenie o zawarcie umowy o prowadzenie OFE, którego może w razie potrzeby dochodzić sądownie na mocy art. 64 k.c. Za analogicznym stosowaniem omawianych regulacji przemawia również wzgląd na realizację zasady równości wobec prawa (art. 32 ust. 1 Konstytucji RP). Nie sposób bowiem dostrzec racji, które w razie przyjęcia przeciwnego stanowiska uzasadniałyby różnicowanie sytuacji prawnej oszczędzającego w ramach IKE i jego małżonka w razie ustania wspólności ustawowej majątkowej małżeńskiej i podziału majątku wspólnego. Pierwszy z tych podmiotów, w razie przyznania mu przez sąd środków zgromadzonych na IKE, miałby możliwość kontynuacji oszczędzania na IKE z zachowaniem korzyści podatkowych, drugi zaś nie. Trudno za powód uzasadniający takie zróżnicowanie uznać fakt, iż oszczędzający jest stroną umowy o prowadzenie IKE, skoro środki zgromadzone na IKE stanowią składnik wspólności ustawowej majątkowej małżeńskiej⁵⁰. Z powyższych względów należy opowiedzieć się za analogicznym stosowaniem art. 126-129 u.o.f.f.e. do sytuacji ustania, wyłączenia lub ograniczenia wspólności majątkowej istniejącej między oszczędzającym w IKE a jego małżonkiem.

VI. WNIOSKI

Stanowisko zajęte w uzasadnieniu omawianego orzeczenia należy zatem uznać za niezasadne. Rodzi to jednak potrzebę rozważenia sytuacji, które mogą zaistnieć w postępowaniu o podział majątku wspólnego, i odniesienie do nich uprzednio wyrażonych zapatrywań.

Na wstępie należy zauważyć, że art. 126-129 u.o.f.f.e. stosowane do środków zgromadzonych na IKE w drodze analogii nie determinują treści orzeczenia sądu.

⁴⁹ Interpretacja podatkowa Naczelnika Drugiego Urzędu Skarbowego w Warszawie z 24.05.2007 r., 1472/DPC/415-35/07/PK; <http://www.epodatnik.pl/interpretacje-podatkowe/wykaz.php?id=175416-2007-05-24-drugi-mazowiecki-urzed-skarbowy-w-warszawie-1472-dpc-415-35-07-pk>.

⁵⁰ Na temat innych niedoskonałości regulacji odnoszących się do PPE por. A. Świątkowski, *Pracownicze Programy...*, s.46 i n.

Jeśli więc nastąpi zgodny podział majątku, obejmujący przyznanie wyłącznie jednemu z małżonków środków zgromadzonych na IKE, należy takie rozstrzygnięcie aprobować. Problem omawiany w niniejszym artykule polega bowiem na tym, że analizowane regulacje u.i.k.e. niejednokrotnie wbrew woli małżonka oszczędzającego nie dawały mu możliwości kontynuacji długotrwałego gromadzenia oszczędności na IKE w sytuacji dokonania podziału majątku wspólnego. Jeśli zaś małżonek oszczędzającego z własnej woli możliwości takiej się wyzbywa, w myśl zasady *volenti non fit iniuria*, regulacje prawa prywatnego nie powinny stać temu na przeszkodzie.

Z kolei w razie spornego podziału majątku wspólnego należy postulować, by sąd co do zasady dzielił środki zgromadzone na IKE po równo między oszczędzającego i jego małżonka, względnie w stosunku odpowiadającym nierównym udziałom w majątku wspólnym ustalonym przez sąd (art. 43 § 2 k.r.o., art. 567 § 1 i 2 k.p.c.). Przyznanie całości tych środków jednemu z małżonków (byłych małżonków), a zatem rozstrzygnięcie zawarte w analizowanym orzeczeniu, choć formalnie bez zarzutu, prowadzi bowiem do pozbawienia małżonka oszczędzającego albo samego oszczędzającego (jeśli całość środków na IKE została przyznana drugiemu współmałżonkowi) korzyści podatkowych związanych z długotrwałym gromadzeniem oszczędności na IKE.

Oczywiście, powyższe postulaty nie mają charakteru bezwzględnego, możliwe są bowiem różnorodne stany faktyczne, w których sądowi nie pozostaje nic innego jako pozbawić jednego z małżonków (byłych małżonków) wspomnianych korzyści w imię wartości bardziej istotnych. Można wyobrazić sobie sytuację, w której oprócz sumy 100 000 zł, zgromadzonej na IKE przez byłego męża wnioskodawczynie w czasie trwania wspólności majątkowej, w skład majątku wspólnego wchodzi jedynie odrębna własność lokalu o wartości 100 000 zł służąca zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych wnioskodawczynie, a w skład majątku odrębnego uczestnika wchodzi nieruchomości zabudowana domem jednorodzinny, w którym zamieszkuje z obecną partnerką. Dochody uczestnika są na tyle niskie, że nie ma zdolności kredytowej ani żadnych innych możliwości sfinansowania spłaty lub dopłaty na rzecz wnioskodawczynie. W omawianej sytuacji, jeśli z jakichś względów byli małżonkowie nie dojdą do porozumienia, sąd powinien przyznać wnioskodawczynie odrębną własność lokalu, natomiast uczestnikowi środki zgromadzone na IKE w całości. Rzecz jasna, przykład ten ma charakter poglądowy, a każda z możliwych sytuacji powinna zostać poddana sędziowskiej rozwadze i poczuciu prawnemu orzekającego.

Stawiając powyższe postulaty, warto byłoby również zastanowić się nad tym, w jaki sposób sąd powinien sformułować sentencję rozstrzygnięcia w przedmiocie

środków zgromadzonych na IKE, aby zachować intencję analogicznego stosowania art. 126-129 u.o.f.f.e. Wydaje się zatem, że przyznając te środki uczestnikowi, który nie jest stroną umowy o prowadzenie IKE, sąd powinien już w formule sentencji takiego rozstrzygnięcia przekazać te środki w ramach wypłaty transferowej na IKE uczestnika albo na PPE, w którym uczestnik partycypuje. Oczywiście nie leży w kognicji sądu badanie, czy uczestnik posiada IKE lub PPE, jednakże takie orzeczenie sprawi, że na uczestniku, który chce uzyskać przypadające mu środki, będzie spoczywał ciężar wskazania swego rachunku w IKE lub PPE, w którym partycypuje, w terminie 2 miesięcy od przedstawienia instytucji prowadzącej IKE prawomocnego postanowienia o podziale majątku wspólnego. Jeśli z ciężaru tego się nie wywiąże, instytucja ta otworzy rachunek na jego nazwisko i przekaże na ten rachunek przypadające mu środki (art. 128 ust. 1 u.o.f.f.e. *per analogiam*).

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Antonów K., *Sytuacja prawna środków emerytalnych w razie śmierci uprawnionego do emerytury*, „Państwo i Prawo” 2001, z. 3.
- Balcerowski M., *Miejsce i rola Indywidualnych Kont Emerytalnych w polskim systemie emerytalnym z elementami prawnoporównawczymi*, [w:] *III Filar – szansa na lepsze jutro*, red. I. Jędrasik-Jankowska, Warszawa 2012.
- Balcerowski M., *Uzasadnienie szczególnej ochrony ubezpieczonych na gruncie III filaru emerytalnego*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2016, nr 6.
- Bielewska K., Petru R., Pieńkowska-Kamieniecka S., Rutecka J., Szczepański M., Żukowski M., *Dodatkowy system emerytalny w Polsce – diagnoza i rekomendacje zmian*, Warszawa 2014.
- Ciura G., *Dobrowolne oszczędzanie na starość*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” 2008, nr 11.
- Dębska K., *Ufam, więc sprawdzam – kontrola nad III filarem*, [w:] *III Filar – szansa na lepsze jutro*, red. I. Jędrasik-Jankowska, Warszawa 2012.
- Górecki J., *Podział składek gromadzonych w otwartym funduszu emerytalnym po śmierci jego członka*, „Państwo i Prawo” 2001, z. 1.
- Jędrasik-Jankowska I., *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2010, s. 178.
- Jończyk J., *Nowe prawo emerytalne*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 1.
- Jończyk J., *Prawo Zabezpieczenia Społecznego*, Zakamycze 2006, s. 99 i n., 106 i n.
- Kodeks Emerytalny z komentarzem ekspertów – stan prawny na 1 lutego 2008*, Warszawa 2008, jako dodatek do „Gazety Wyborczej” z 18.02.2008 r.
- Kolek A., *Bodźce motywacyjne uczestnictwa w III-im filarze systemu emerytalnego*, [w:] *III Filar – szansa na lepsze jutro*, red. I. Jędrasik-Jankowska, Warszawa 2012.
- Kowalczyk A., *Analiza prawnoporównawcza Indywidualnych Kont Emerytalnych i Indywidualnych Kont Zabezpieczenia Emerytalnego – aspekty ekonomiczne i społeczne*, [w:] *III Filar – szansa na lepsze jutro*, red. I. Jędrasik-Jankowska, Warszawa 2012.
- Kubiak D., *Rynek indywidualnych kont emerytalnych w Polsce – stan i perspektywy*, „Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska” Lublin – Polonia 2011, nr 2.

- Lasocki T., *Charakter prawny środków gromadzonych w Otwartych Funduszach Emerytalnych – II czy już III filar?*, [w:] *III Filar – szansa na lepsze jutro*, red. I. Jędrasik-Jankowska, Warszawa 2012.
- Łukasiewicz J.M., [w:] *Institucje prawa rodzinnego*, red. J.M. Łukasiewicz, Warszawa 2014.
- Łukasiewicz J.M., *Uprawnienia do środków zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych po zmarłym małżonku w świetle obowiązujących i proponowanych regulacji*, [w:] *Najnowsze zmiany polskiego prawa prywatnego i publicznego a funkcjonowanie rynków finansowych*, red. H. Cioch, Rzeszów 2008.
- Łukasiewicz J.M., *Zagrożenia małżonka w świetle ustawy o emeryturach kapitałowych*, [w:] *Prawne, administracyjne i etyczne aspekty wychowania w rodzinie*, t. 1, red. S. Bębas, E. Jasiuk, Radom 2011.
- Nerka A., *Charakterystyka wybranych zmian prawa emerytalnego*, „*Annales. Etyka w życiu gospodarczym*” 2012, t. 15, nr 1.
- Orzeł A., *Rozwój Pracowniczych Programów Emerytalnych w Polsce*, [w:] *III Filar – szansa na lepsze jutro*, red. I. Jędrasik-Jankowska, Warszawa 2012.
- Ostrowska-Dankiewicz A., Pieńkowska-Kamieniecka S., *Istota i znaczenie indywidualnych form zabezpieczenia emerytalnego*, „*Modern Management Review*” 2013, nr 2.
- Rajewski J., *Indywidualne Konta Emerytalne z perspektywy konsumenta*, [w:] *III Filar – szansa na lepsze jutro*, red. I. Jędrasik-Jankowska, Warszawa 2012.
- Rólczyński T., *Próba oceny wpływu zmian w polskim systemie emerytalnym na skłonność do oszczędzania osób fizycznych*, „*Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego*” 2011, t. IX, nr 4/8.
- Rusinowicz A., *Ocena funkcjonowania programu indywidualnych kont emerytalnych – implikacje dla doskonalenia systemu zabezpieczenia emerytalnego*, „*Zarządzanie Publiczne*” 2011, nr 4(16).
- Sekita J., *Opodatkowanie dochodów osób fizycznych z inwestowania i lokacji majątku*, Warszawa 2011.
- Sierocka I., *Pracownicze programy emerytalne*, Białystok 2010.
- Sowiński T., *Indywidualne konta emerytalne – siedem chudych lat*, „*Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*” 2011, t. 8.
- Szałkiewicz D., *Wypłata transferowa środków gromadzonych na Indywidualnym Koncie Emerytalnym*, [w:] *III Filar – szansa na lepsze jutro*, red. I. Jędrasik-Jankowska, Warszawa 2012.
- Szczepański M., *Alokacja ryzyka w PPE w Polsce*, „*Polityka Społeczna*” 2010, nr 2.
- Szczepański M., *Stymulatory i bariery rozwoju zakładowych systemów emerytalnych na podstawie Polski*, Poznań 2010.
- Świątkowski A., *Pracownicze Programy Emerytalne*, „*Studia z zakresu prawa pracy*” 1997/1998.
- Wierciński J. (red.), *Komentarz do art. 31 KRO*, teza 64, Lex 2014.
- Wykowska J., *Trzeci filar dla początkujących. Poradnik przyszłego emeryta*, Warszawa 2014.
- Zieliński T., *Nowe emerytury – kres zabezpieczenia społecznego ludzi starych*, [w:] *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa wydana w 15 rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2013.

Akty normatywne

- Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o pracowniczych programach emerytalnych (Dz. U. Nr 139, poz. 932).
- Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. Nr 137, poz. 887, ze zm.).
- Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. Nr 162, poz. 1118, ze zm.).
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego (Dz. U. z 2014 r. poz. 1147, ze zm.; obecnie Dz. U. z 2016 r. poz. 1776).

Marek Antas, Jakub M. Łukasiewicz

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych (Dz. U. z 2016 r. poz. 1449).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz. U. z 2002 r. Nr 72, poz. 665, ze zm.).

Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych (Dz. U. Nr 116, poz. 1207).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz. U. z 2015 r. poz. 128, ze zm.).

Obwieszczenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 grudnia 2015 r. w sprawie wysokości kwoty wpłat na indywidualne konto zabezpieczenia emerytalnego w roku 2016, (M.P. z 2015 r. poz. 1268).

Orzecznictwo sądowe

Postanowienie Sądu Najwyższego z 25.05.2001 r., WA 15/01, OSNKW 2001, nr 9, poz. 81.

Postanowienie Sądu Okręgowego w Kielcach z 20.12.2015 r., II Ca 650/13,

<http://orzeczenia.kielce.so.gov.pl>.

Varia

Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Katowicach z 27.11.2014 r., IBPBII/1/415-630/14/ASz, <https://interpretacjepodatkowe.org/podzial-majatku/ibpbii-1-415-630-14-asz>.

Interpretacja indywidualna z 13.12.2012 r. Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie IPPB2/415-881/12-2/MK, <https://interpretacje-podatkowe.org/przychod/ippb2-415-881-12-2-mk>.

Interpretacja podatkowa Naczelnika II Urzędu Skarbowego w Warszawie z 24.05.2007 r., 1472/DPC/415-35/07/PK; <http://www.epodatnik.pl/interpretacje-podatkowe/wykaz.php?id=175416-2007-05-24-drugi-mazowiecki-urzed-skarbowy-w-warszawie-1472-dpc-415-35-07-pk>.

Pismo Generalnego Inspektoratu Nadzoru Bankowego z 2.10.2004 r., NB-BPN-III-EL-526-724/04, Lex 2014.

Stanowisko dyrektora Izby Skarbowej w interpretacji podatkowej z 13.12.2012 r., IPPB2/415-881/12-2/MK, <http://sip.mf.gov.pl/faces/views/szczegoly/szczegoly-interpretacji-indywidualnej.xhtml?dokumentId=332389&indexAccordionPanel=-1#tresc>.

Uzasadnienie projektu ustawy o indywidualnych kontach emerytalnych. Druk sejmowy nr 1942, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf>.

Uzasadnienie projektu ustawy o pracowniczych programach emerytalnych, „Studia z zakresu prawa pracy” 1997/1998, s. 34.

Split of receivables from IKE in proceedings to split joint property in matrimony – discussion based on the judgement of the District Court in Kielce of 20.12.2015 (file ref. II Ca 650/13)

SUMMARY

The article covers the issue of splitting the receivables under the agreement for an individual retirement account opened in joint matrimonial property by spouses or former spouses, discussed in the judgement of the District Court in Kielce of 20 December 2015. The publication identifies the objectives of the third pillar, presents the conceptual coverage, presents a theoretical gap that exists in the applicable laws and which should be relied on by courts *per analogiam*. As a paradox, a suggestion was made to use the reserves of pension funds (which is pillar II) in place of a pension benefit plan (pillar III) for individual retirement accounts (belonging to pillar III) due to incomplete regulations on EPP. Legal and tax regulations were the core source of arguments to accept the thesis presented in the publication.

Key words: Individual retirement account, split of receivables